DAUGLAUKIO NEĮTVIRTINTA GYVENVIETĖ

Arvydas MALONAITIS

2004 m. VPU atnaujino spėjamos Dauglaukio (Tauragės r.) neįtvirtintos gyvenvietės žvalgomuosius tyrinėjimus. Dauglaukio neįtvirtinta gyvenvietė buvo aptikta 1992 m. į ŠV nuo dabartinio tvenkinio, Jūros senvagės kairiajame krante, dirbamame lauke. Tada buvo apžiūrėta visa kairioji Jūros senvagės terasa prie Dauglaukio ir dešinė tvenkinio pakrantė iki pat pelkėtų laukų. Visur žemės paviršiuje rasta lipdytos ir žiestos keramikos, o smėlingoje kalvoje prie Mažojo Dauglaukio – ir titnago skaldos. 1992 m. įvairiose dirbamo lauko tarp Dauglaukio bažnyčios ir Jūros senvagės vietose iškasta keletas šurfų. Viename iš jų, buvusiame P terasos pašlaitėje, aptikta kultūrinio sluoksnio liekanų su smulkiais degėsiais, šukėmis, geležies šlaku, skaldytais akmenimis, medinių konstrukcijų liekanomis. 1994 m. šio šurfo vietoje tyrinėtas 100 m^2 plotas. Tyrimo darbai vyko itin lėtai, dėl įvairių priežasčių tęsėsi du sezonus ir nebuvo pratęsti. Remiantis šiais tyrimais ir vizualiais stebėjimais padaryta išvada, kad terasos pakraščiuose yra išlikęs nuo 0,5 iki 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis. Jis datuotas I tūkst. (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 35–37). Tuo metu buvo apytiksliai nustatytos terasos ribos, siekta vietą paskelbti saugoma teritorija. Tai pavyko padaryti, tiesa, į archeologijos paminklo teritoriją pateko tik dalis neįtvirtintos gyvenvietės ploto. Gyventojams leista naudoti žemę gyvulių ganymui ir šienavimui. 2004 m. susidarius palankiai situacijai numatyta tyrinėjimus atnaujinti, nes anksčiau atlikti tyrimai nepakankami, liko neaiškios išlikusio kultūrinio sluoksnio ribos, netikslus jo datavimas. Rengiantis tyrinėjimams platesnio gyvenvietės žvalgymo galimybė nebuvo rimčiau svarstoma. Tačiau betyrinėjant plotą 2 paaiškėjo, jog tyrinėjama užversta ar užstumdyta šaltiniuota griova ir būtina kuo greičiau žvalgyti saugomą gyvenvietės teritoriją.

Plote 2 nuėmus viršutinį arimo sluoksnį, kv. 9F–I, 10A, B, E–J atsidengė nejudintas gelsvas geležingas smėlis – įžemis. Likusioje ploto dalyje, 30–35 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus atsidengė 0,05–1,5 m storio permaišytas kultūrinis sluoksnis su puodų duženomis, skaldytais akmenimis, perdegusio molio intarpais. Jo struktūra sluoksniuota, išlinkusi. Kv. 1–8B, 8A, 9A, 0,8–1 m gylyje šį sluoksnį R–V kryptimi yra perskrodęs melioracijos griovelis–rinktuvas. Kito rinktuvo pakraštys aptiktas kv. 1J ŠV kampe, 1 m gylyje. Pažymėtina, kad šių griovelių vietų buvo beveik neįmanoma atskirti nuo aplinkinės žemės.

Viršutinėje dalyje kultūrinis sluoksnis buvo normalaus drėgnumo, o apačioje klampus, kai kur 1,5–1,85 m gylyje pereinantis į vandeningą, klampų apie 50–70 cm storio sąnašų sluoksnį. Riboje tarp šių sluoksnių pastebėta iki 3 cm storio sudurpėjimo intarpų. Sąnašų sluoksnyje aptikta privirtusių ir priverstų krūmų ir medžių šakų liekanų. Apie 1,8–2,4 m gylyje pasiektas griovos dugnas.

Tirtame plote 2 rasta tik puodų šukių. Iš viso jų suregistruota 528: 525 yra puodų grublėtu paviršiumi duženos, 3 šukės priklauso žiestiems puodams. Didžiąją šukių dalį sudaro puodų sienelės – 342 vienetai. Rasti 167 pakraštėlių ir 16 dugnų fragmentų.

Grublėtosios keramikos šukių dydis svyruoja nuo visai mažų iki beveik delno dydžio. Daugiausiai smulkių šukių aptikta arčiau paviršiaus, maždaug iki 1 m gylyje, nors ir čia būta gana didelių fragmentų. Pažymėtina, kad

tyrinėtame plote šukės pasiskirstę nevienodai, koncentruojasi tarsi savotiškais lizdais. Nors dažnai aiškiai to paties puodo duženos buvo šalia ar netoli viena kitos, vis dėlto nepasitaikė, kad būtų surinktas puodo profilis nuo viršaus iki apačios. Nepavyko surinkti ir ištisos viršutinės dalies, tačiau rastų šukių visiškai pakanka puodų angų rekonstravimui. Rastos šukės leidžia spręsti, kad puodai buvo dviejų rūšių: dideli ir maži. Didžiųjų puodų angų skersmuo – apie 20–22 cm, sienelės storos. Mažųjų puodų angų skersmuo svyruoja nuo 8 iki 13 cm, o sienelės įvairaus storio. Puodų viršutinės dalies profiliai įvairūs, tačiau visi turi S pavidalą.

Puodų spalva įvairi – nuo šviesiai rudos iki juodos. Kartais šukių paviršius atrodo margas. Didžiųjų puodų šukių išorės spalva dažniausiai tamsi arba juoda, o vidaus – juoda, kartais su porėtais prikepimais. Daugelio šukių išorės ir vidaus spalva skiriasi – išorė dažniausiai įvairių atspalvių ruda, o vidus juodas. Tačiau yra ir tokių, kurių vidus taip pat rudas.

Kaip jau minėta, absoliučią šukių daugumą sąlyginai reikia skirti grublėtajai keramikai, nors pasitaikė šukių, kurių paviršius yra lygus. Kaip rodo didžiųjų puodų šukių stebėjimai, daugelio jų paviršiaus struktūra dvejopa – kaklelis lygus, o liemuo jau grublėtas. Todėl turint nedidelę šukę lygiu paviršiumi ne visada galima nusakyti keramikos rūšį. Apskritai grublėtumas nevienodas. Pasitaiko šukių, kur jis vos jaučiamas, bet yra ir tokių, kur grublėtumą galima pavadinti „klasikiniu“. Pasitaikė viena nedidelė šukė, kurios paviršiuje matomos kaip ir brūkšniavimo žymės, tačiau visa jos molio masės struktūra artima kitų šukių molio masės struktūrai.

Tyrinėjimo metu rasta nemažai puoštų šukių. Visų grublėtosios keramikos šukių puošimas yra sutelktas puodų briaunose. Paprasčiausi tie atvejai, kai briaunos šone pirštais padaromi nedideli įspaudimai. Kartais briauna yra pastorinama puodo gamybos metu ir tame pastorinime pirštais padaromi įspaudimai. Pasitaiko atvejų, kai ant briaunos prilipinama molio juostelė ir joje daromi pirštų įspaudai, arba siaura juostelė prilipinama kiek žemiau briaunos ir pirštais suformuojamas jos banguotumas. Rasta tik viena maža aptrupėjusi šukė, kurios briaunos pastorinime įspaudai padaryti ne pirštais.

Žiestos vėlyvos keramikos šukės aptiktos kartu su grublėtosios keramikos šukėmis arba po jomis. Dvi iš jų šviesiai rudos spalvos, viena – juodos. Visų molio masėje gausu smulkių priemaišų. Visos trys žiestosios keramikos šukės puoštos bangelėmis.

Kv. 9C–D, 10C–D, kiek žemiau arimo sluoksnio atsidengė neaiškių medinių konstrukcijų viršutinė dalis. Preparuojant paaiškėjo, jog tai kiek neįprastos konstrukcijos *šulinio* liekanos. Pagrindinę išlikusią šulinio dalį sudarė apie 60–65 cm aukščio išskobta, gerokai patrėšusi eglės kamieno dalis. Viršutinis jos skersmuo – 90 cm, apatinis – 1 m, sienelių storis – 3,5–4 cm. „Rentinys“ apačioje rėmėsi į maždaug dviejų kumščių dydžio ar kiek mažesnius akmenis, įkastus vandeningame grunte. Iš šonų jis buvo vertikaliai sutvirtintas storomis pušinėmis, smalingomis iki 6–7 cm storio lentomis–blankomis, kurių didžioji dalis rasta išjudinta iš savo vietų, ir tik P krašte kelios buvo rastos pirminėje padėtyje. Atrodo, kad bent dalis jų turėjo būti išsikišę aukščiau „rentinio“. Akmenys, į kuriuos rėmėsi eglinis drūtgalis, viso dugno neuždengė.

Preparuojant šulinio vidų 35–65 cm gylyje rasta 12 smulkių puodų šukių trupinių, giliau rastos dvi to paties puodo šukės grublėtu paviršiumi, o po jomis, beveik ant dugno – juodos spalvos žiesto puodo šukė, puošta bangelėmis. Šulinio liekanas reikėtų sieti su tarpukaryje greta stovėjusia sodyba.

Saugomoje teritorijoje (išskyrus 35 m pločio jos V ruožą, užsodintą bulvėmis) ir už jos ribų, bemaž lygiame lauke iškasti 1x1 m dydžio 144 šurfai. Tik šurfas 16 kiek didesnis, nes jo sienelėse pasirodė vertingi sluoksniai, todėl jį ir teko nežymiai praplėsti. Visi šurfai išdėstyti 15 m atstumu vienas nuo kito (eilės išdėstytos 30° (ŠR) kryptimi pagal sklypų ribas ir 300° (ŠV) kryptimi). Šurfai 8–11, 19–22, 30–33, 42–42A, 42B, 50–50A, 50B, 57–59, 68–72, 81–85 iškasti už saugomos teritorijos ribų ir sutampa su žemės naudotojų laukų ŠR ribomis. Gyventojams atrodė nelogiška, kodėl jų naudojamų laukų galai paliekami nešurfuoti. Kai kurių šurfų žemės, įskaitant ir arimo sluoksnį, buvo persijotos (tinklo akučių dydis – 4x4 mm).

Iš visų 144 šurfų tik penkiuose rasta vertingesnės informacijos. Saugomos teritorijos R pakraštyje, šurfe 16, po arimu ir apie 40 cm storio permaišytu šviesios spalvos sluoksniu, 70 cm gylyje, atsidengė *židinuko* liekanos. Jos sudarė 90x90 cm dydžio dėmę su išsklaidytais skaldytais ir apdegusiais beveik kumščio dydžio akmenimis, smulkiais degėsiais ir suodžiais. Išlikusio pagrindo storis nevienodas – nuo 3–5 iki 8–9 cm. Jo Š pusėje rasta 12x18 cm dydžio ir 1,6 cm storio lipdytinės keramikos šukė. Atrodo, jog tai puodo dugno dalis, nes jos apačios struktūra lygiai tokia pati kaip ir plote 2 rastų dugnų struktūra. Viršutinė šukės dalis kiek išgaubta, su apskrito lyginimo žymėmis. Židinio liekanų turinys ir aplinkinės žemės buvo persijotos, tačiau kokių nors kitų radinių nerasta.

Šurfuose 78, 91, iškastuose bemaž saugomos teritorijos viduryje, po arimo sluoksniu, 40–45 cm gylyje išryškėjo iki 20 cm storio juodo (apačioje kiek šviesesnio) nepermaišyto kultūrinio sluoksnio liekanos su smulkiais pavieniais degėsiais. Šurfe 78 po juo dar aptiktas 15 cm storio arimo spalvos sluoksnelis. Šurfuose 130, 140, kurie iškasti saugomos teritorijos ŠV pakraštyje, visai netoli nuo gyventojų tvartų, po arimu taip pat aptiktos 25–30 cm storio juodo, santykinai kieto kultūrinio sluoksnio liekanos su paskirais smulkiais degėsiais ir keramikos trupiniais. Kaip ir šurfe 78 po kultūriniu sluoksniu dar būta 15 cm storio arimo spalvos sluoksnelio. Kultūrinio sluoksnio žemės buvo persijotos, tačiau nei keramikos, nei kokių nors kitokių radinių nerasta.

Ploto 2 tyrimai parodė, kad tiriamoje vietoje yra išlikęs ne pirminis gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, o atvirkščia jo stratigrafija, kuri susiformavo užpilant ar užstumdant griovą. Tą gerai iliustruoja vėlyvos keramikos šukių buvimas kartu su vidurinio geležies amžiaus šukėmis ar po jomis bei aiškiai nesenas šulinys, užpiltas kultūriniu sluoksniu. Todėl prieš 10 metų padarytą išvadą apie perspektyvią gerai išlikusią gyvenvietę reikia atmesti. Sunku tiksliai pasakyti, kada griova užpilta. Atrodo, kad užpilta palyginti greitai ir iš dalies dar iki melioracijos darbų. Tą patvirtina šioje vietoje prakasti melioracijos grioveliai-rinktuvai. Nors griovos vietoje yra supiltinis kultūrinis sluoksnis, jame yra vertingos mokslui informacijos. Todėl būtina kuo greičiau ištirti visą griovą ir vietą atiduoti naudoti gyventojams.

Plote 2 aptiktos puodų šukės priklauso dviems laikotarpiams. Grublėtąsias ir lygiu paviršiumi šukes galima priskirti viduriniam geležies amžiui, o kai kurias galbūt ir senajam geležies amžiui. Bangelėmis puoštas šukes reikėtų skirti vėlyviesiems viduramžiams.

Neįtvirtintos gyvenvietės saugomos teritorijos žvalgymai parodė, kad didžiojoje ploto dalyje jokių archeologiniu požiūriu vertingų liekanų neišliko. Kultūrinio sluoksnio liekanų rasta šurfuose 78 ir 91, taip pat ploto ŠV dalyje, šurfuose 130 ir ypač 140, todėl būtini neatidėliotini žvalgymo darbai saugomos te-

ritorijos V pakraštyje, o taip pat ir už saugomos teritorijos ribų tiek į V iki šlaito į Jūros senvagę, tiek į Š iki patvarčių bei bažnyčios.

DAUGLAUKIS UNFORTIFIED SETTLEMENT

In 2004 at the site of the Dauglaukis unfortified settlement an area of 100 m^2 was investigated. The initial cultural layers were not found, but there was their reverse stratigraphy formed filling a ditch. 525 rusticated pottery shards datable to the Middle Iron Age and three wheel-made pottery shards datable to the late Middle Ages were found. Surveying was performed in the protected territory and outside that. 144 test pits were excavated. One of them revealed remains of a small hearth, four featured remains of cultural layers without any finds. Respectively dating of these layers was impossible.

UPYTĖS (TARNAGALOS) PILIAKALNIS

Alfreda PETRULIENĖ

Upytės (Tarnagalos) piliakalnis (Panevėžio r.), vadinamas Čičinsko kalnu (A 266P), istorikų neretai įvardijamas kaip piliavietė. Piliakalnis yra Panevėžio rajone, apie 500 m į ŠV nuo Upytės gyvenvietės, 150 m į Š nuo Vešėtos ir Uostrauto upelių santakos, tarp pelkių, kurios susidarė 1930–1931 m. nusausinus klampų raistą. Dabar kalvą supa 1970 m. nusausintos pelkėtos pievos, kanalizuoti upeliai. Kalvos šlaitai statūs, 4–5 m aukščio. Aikštelės pakraščiuose supiltas 1,5–2,5 m aukščio pylimas, sutvirtintas lauko akmenimis. Kalvos viduryje, labiau į ŠR pusę, yra apie 85 m ilgio ir 25 m pločio bei 6 m gylio karstinė įduba. Kalva užima 3 ha dydžio plotą, apaugusi lapuočiais medžiais.

Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Upytės žemė paminėta 1254 m. Pats piliakalnis mažai tyrinėtas, bet dažnai aprašomas ir minimas enciklopediniuose bei turistiniuose leidiniuose, respublikinėje ir regioninėje spaudoje. 1997 m. Upytės piliakalnio Š pylime, per kurį 1965 m. buvo padarytas įvažiavimas į aikštelę, atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrimai (vad. S. Urbanavičienė). Jie parodė, kad piliakalnį supantis pylimas sutvirtintas stambiais lauko akmenimis, supylus jį iš natūralaus grunto, kuriame daug kalkakmenių (žr. *ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 111–112).

Dėl Upytės 750-ųjų paminėjimo metinių renginių 2004 m. buvo tvarkoma piliakalnio aplinka: išretinti menkaverčiai medžiai, įrengtos 2 medinių laiptelių eilės PV šlaito natūraliai susiformavusiuose takuose.

Žvalgomieji archeologiniai tyrimai atlikti piliakalnio PV šlaite, kuriame įrengti laiptai. Šis šlaitas buvo nukastas dar XX a. pirmojoje pusėje imant žvyrą, o atsiradę takai palengva jį ardė. 2004 m. iškastos 3 perkasos, kurių bendras plotas 35 m^2. PV šlaite, kur XX a. pirmosios pusės karjero vietoje pylimo žymių jau nelikę, tyrinėjimų metu laiptų vietose iškastos 2 perkasos: 10x1 m ir 10x1,5 m dydžio. Kultūrinis sluoksnis PV šlaite sunaikintas imant žvyrą. Jo likučiai fiksuoti tik perkasų Š galuose, kurie rėmėsi į aikštelės pakraštį. Antros perkasos Š gale, 1 m atstumu nuo jos galo, 15–20 cm gylyje aptiktas vienas su kitu nesurištų nedidelių, iki 20 cm skersmens lauko akmenukų klojinys ant natūralaus žvirgždo sluoksnio. Tai galėjo būti aikštelės pakraštyje, prie pylimo sienelės stovėjusio medinio stati-